

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי אשר וייס שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

וזאת תורת הקנאות

הלכה

הגורל בחלכה

פרשת פנחס תשע"ט

שנה כ"א – קובץ ל"ד [תרצ"ב]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109

ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

פרשת פנחס

הגורל בהלכה

"וידבר ה' אל משה לאמר. לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות. לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו. אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מוטות אבתם ינחלו. על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט" (פרק כ"ו פסוק נ"ב – נ"ו).

"תניא ר' יוסי אומר האחין שחלקו כיון שעלה גורל לאחד מהם קנו כולם, מאי טעמא אמר ר' אלעזר כתחילת ארץ ישראל, מה תחילה בגורל אף כאן בגורל, אי מה להלן בקלפי ואורים ותומים אף כאן בקלפי ואורים ותומים, אמר רב אשי בההוא הנאה דקא צייתי אהדדי גמרי ומקנו אהדדי" (ב"ב ק"ו ע"ב).

א

הנה יש לעיין בשורש הסוגיא האם רב אשי בא לאפוקי מר' אלעזר, וס"ל דבאמת אין ללמוד אחין שחלקו מחלוקת הארץ כיון שחלוקת הארץ היתה ע"י אורים ותומים אלא שמטעם אחר אמר ר' יוסי באחין שחלקו כיון שעלה הגורל לאחד מהם קנו כולם, וזאת משום דבההוא הנאה גמרי ומקנו, או שמא רב אשי בא לפרש ולבאר את דברי ר' אלעזר דאכן למדין אנו מחלוקת הארץ דיש תוקף בגורל, אך מ"מ לא מהני אלא משום בההוא הנאה.

ושתי דרכים אלה יש להם בית אב בדברי רבותינו הראשונים.

א. כתב הרמב"ם (פ"ב הי"א מהל' שכנים):

"האחין שחלקו ועשו ביניהם גורל כיון שעלה גורל לאחד מהן קנו כולן בהננייה שנעשית להם ששמעו זה מזה לדבר שהסכימו עליו גמר כל אחד מהן ומקנה לחבירו".

הגורל בהלכה

ולמדנו מדבריו דכל עיקר הלכה זו אינה אלא משום בההוא הנאה, ולשיטתו רב אשי בא לחדש הבנה מחודשת בדברי ר' יוסי.

אך מדברי הרשב"ם למדנו דלא אמר רב אשי בההוא הנאה וכו' אלא ליישב את מה שהקשו דהלא בחלוקת ארץ ישראל היה אורים ותומים, ותירץ ר"א דכיון דגמרי ומקנו הו"ל במקום אורים ותומים, וז"ל:

"אמר רב אשי - לעולם כתחלת ארץ ישראל קונה גורל ודקשיא לך אי מה להלן כו' היינו טעמא דלא צריך כולי האי משום דגמרי בלבב שלם ומקנו למי שיעלה הגורל מיד מהני גמר דעתם עם הגורל כאורים ותומים דמהני אפילו היכא דלא גמרי ומקנו דבההיא הנאה דצייתי להדדי ונשמעין זה לזה לחלוק בגורל כדי שיטול כל אחד חלקו בפני עצמו דאינן חפצים עוד בשותפות הלכך אין רוצין שיהא עוד עכוב בדבר וגמרו ומקנו אהדדי כן זקוק אני לפרש שהרי אין כתוב בספרים אלא אמר רב אשי הלכך לא בא לסתור טעמו של ר' אלעזר אלא לתרצו".

והרשב"ם לשיטתו דלקמן (קכ"ב ע"א ד"ה והיה מכיון) כתב:

"והיה מכיון ברוח הקודש - כלומר באורים ותומים ששואלים תחלה באורים ותומים קודם שיטרף הממונה בקלפי ובכך מתקררה דעתן של ישראל שרואין שהגורל היה עולה כמו שנתנבא תחלה ויודעים שחלוקה ישרה היא ולא היו מרננים בדבר".

הרי לן דבחלוקת הארץ עיקר החלוקה היתה ע"י הגורל, ולא השתמשו באורים ותומים אלא כדי להפיש דעתם ושלא יהיו מרננים בדבר, וע"ז קאמר רב אשי דכיון דבההוא הנאה גמרי ומקני אין חשש רינון ותרעומת.

ועיין עוד בשיטה מקובצת (ק"ו ע"ב ד"ה והר"ן):

"והר"ן ז"ל כתב וזה לשונו: בההיא הנאה דקא ציייתי להדדי כו'. ומיהו דוקא בגורל דההוא הנאה מהניא כקלפי אורים ותומים שהיתה בתחלתה של ארץ ישראל אבל בלא גורל כלל דודאי בדיבורא בעלמא לא קנו משום ההיא הנאה אלא הכא אגורל קא סמיך דכיון שיש לגורל עיקר שהרי ארץ ישראל נחלקה בו והם מתרצים לחלוק בכך גמרו ומקנו אהדדי. וכן כתב רשב"ם ז"ל דרב אשי אדרבי אלעזר קסמיך".

הגורל בהלכה

הרי לן שתי דרכים בביאור הלכה זו.

ובערך שי (חו"מ סימן קע"ג) כתב דרך מחודשת בביאור דברי רב אשי, ויסודו דלכאורה הוי כל גורל כעין אסמכתא כיון שאינו יודע אם ומה יעלה בגורלו, אלא דר' יוסי לשיטתו דאף אסמכתא קניא כמבואר בנדרים (כ"ז ע"א), ופירש בד"ז את השגת הראב"ד (בהל' שכנים שם) שכתב ע"ד הרמב"ם "א"א לא נתחוורו דבריו" דלדין דאסמכתא לא קניא אין הגורל קונה, אך לרב אשי כיון דגמר ומקנה לא הוי אסמכתא וזה שיטת הרמב"ם, עי"ש.

וכבר מצינו כעין סברא זו בב"ב (קע"ג ע"ב) דלמדו דערב מתחייב ממה דכתיב ביהודה "אנכי אערבנו מידי תבקשנו", והקשו דכל ערב הוי אסמכתא, ותירצו דבההוא הנאה דקמהימן ליה גמר ומקנה. ויש מן הראשונים שנקטו דעיקר חיוב הערב לאו משום דבההוא הנאה הוי אלא דכיון דגמר ומקנה אגב הנאתו לא הוי אסמכתא. (והארכתי בגדר דין ערב במנח"א בראשית סימן פ"ו ובמנח"א קידושין סימן ט"ו).

אך בכל עיקר דבריו דגורל הוי אסמכתא יש לפקפק טובא וגם אין נראה כלל מדברי הראשונים דזה פירושא דשמעתתא.

ב

ואכתי לא נתפרש דין חלוקת נחלת כל שבט ושבט למשפחותיו לבית אבותיו, אם נקבע על פי הגורל או על פי נשיאי השבטים, וג' מחלוקות בדבר: א. כתב השטמ"ק (שם קי"ז ע"ב) בשם הראב"ד דחלוקת הגורל לשבטים בלבד ניתנה ולא לחלוקת המשפחות והיחידים וכ"מ ברש"י במדבר (ל"ד י"ז):

"אשר ינחלו לכם - בשבילכם כל נשיא ונשיא אפטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון".

ב. עוד כתב שם (דף קכ"א ע"ב) שחזר בו הראב"ד ונקט דבין הרב ובין המעט שווין הן בגורל ואף חלוקת המשפחות על פי הגורל היתה, ויליף לה מקרא דכתיב 'והתנחלתם הארץ בגורל למשפחותיכם' וכחלוקת השבטים חלוקת המשפחות אלא שלא הוזקקו בה לאורים ותומים.

הגורל בהלכה

ג. שיטת התוס' (ב"ק פ"ח ע"ב, קידושין מ"ב ע"א, בכורות נ"ב ע"ב) דאף חלוקת המשפחות ובתי האב על פי גורל ואורים ותומים היתה, כחלוקת נחלת כל שבט ושבט.

ג

ובהאי דינא דילפינן התם (ק"ו ע"ב) דאף לדורות חלוקת השותפות והנחלה ע"י הגורל תהא יש לעיין טובא, דהא אמרינן דכיון שעלה גורל לאחד מהן קנו כולם, וקשה דהא אכתי לא נקבע חלקו של כל אחד ואחד בגורלו של ראשון והאיך יקנו כולם, ובביאור הלכה זו נחלקו רבותינו הראשונים, ושלש מחלוקת בדבר:

א. הרשב"ם כתב "קנו כולן כלומר, זה קנה לגמרי בגורל ולא יכול לחזור בו ואם הם שנים זה קנה חלקו שנפל עליו הגורל וגם חבירו קנה, דעל מי יפול גורל שני כי אם על השני".

ויש לעיין לפי דבריו מה הדין אם יותר משנים המה, האם הנותרים יכולים להתחרט ולא לחלוק לפי גורל, או שמא אף הם יתחלקו לפי גורל, אלא שעדיין לא נתברר חלקם ולא קנו בפועל.

ובשיטתם"ק הביא את דברי הרשב"א והר"ן, וכ"ה במ"מ (פ"ב הי"א מהל' שכנים) די"א שקנו כולם לענין שזה שהעלה הגורל אינו יכול לחזור בו וגם שאר האחים אינם יכולים לחזור בהם ולהוציא מידו, אך מ"מ אל"ה שעדיין לא הגרילו יכולים לחזור בהם ולחלוק בעילוי, וי"א דקנו כולם לענין שחייבים אף הם לחלוק ע"י גורל.

וכ"כ הר"י מיגש והיד רמה שם לפרש דמאחר שזכה הראשון וקנה חלקו שוב אין אחד מן השותפין רשאי לתבוע חלוקה בדרך אחר ויחלקו כולם בגורל. ועוד פירשו דהא דאמרו קנו כולן היינו אם הסכימו לסדר קדימה הוקבע זה הסדר שהסכימו עליו מי יזכה בגורלו ראשון מי שני וכו' ואין לערער על סדר החלוקה וכ"ש על דרכה.

ובלשון הרשב"ם יש לעיין, דכתב (ד"ה קנו כולן):

"קנו כולן - כלומר זה קנה לגמרי בגורל ולא יוכלו לחזור בו ואם הם שנים זה קנה חלקו שנפל עליו הגורל וגם חבירו קנה דעל מי יפול גורל שני כי אם על השני ואם ג'

הגורל בהלכה

אותו שנפל לו הגורל קנה חלקו והשנים קנו בין שניהם שני החלקים לחלוק ביניהם כל שעה שירצו אף לחלוק בענין אחר ואחר כך יפילו גורלות".

וצ"ע בכונתו דמחד כתב דהשנים יכולים לחלוק בכל שעה שירצו אף בענין אחר, ושוב כתב ואח"כ יפילו גורלות, ולא ברור בכונתו דאם הם חולקים בענין אחר למה יפילו גורלות.

ויש לפרש כוונתו בשתי פנים:

א. בידם לחלוק בענין אחר דהיינו באופן שונה מהחלק שנטל זה בגורל, כגון אם נטל זה שליש בהנחה שכל אחד משלשת האחין יטול שליש, ביד השנים להחליט שזה יטול שני שליש מן הנשאר וזה יטול שליש וכפיו יקבל ממון, אך מ"מ אף החלוקה שלהם תהיה ע"י גורל.

ב. בידם לחלוק ע"י קנין, דהיינו כסף חזקה או שטר וחליפין, אך מ"מ יפילו גורל לרווחא דמילתא כיון שהראשון חלק ע"י גורל.

ועדיין צ"ע.

הרי לן ג' דרכים בביאור הא מילתא דהאחין שחלקו כיון שקנה אחד מהן קנו כולם. (והנה אף דלכאורה אין האחרון טעון גורל לברר חלקו מ"מ אפשר דאם גורל עושה קנין אף האחרון זקוק לו, ועיין לקמן אות ד').

ד

אם גורל קנין הוא

וביסוד דין הגורל אי עביד קנין וקנה זה שעלה חלקו בגורל או אינו עושה קנין אלא בירור בלבד ולא יקנה בפועל עד שיעשה מעשה קנין, פליגי בה רבוותא, דהנה כתב הרמב"ם (הל' שכנים פ"ב הי"א):

"האחין שחלקו ועשו ביניהם גורל כיון שעלה גורל לאחד מהן קנו כולן בהננייה שנעשית להם ששמעו זה מזה לדבר שהסכימו עליו גמר כל אחד מהן ומקנה לחבירו".

הגורל בהלכה

והשיג עליו הראב"ד וכתב "לא נתחווורו דבריו".

ופירש הלחם משנה דמשמע מדברי הרמב"ם דהגורל עושה קנין ותו אינו צריך חזקה, ואהא פליג הראב"ד וס"ל דצריך חזקה וכמש"כ הרא"ש בתשובותיו (כלל צ"ח סי' ב') דלא מהני גורל בלא חזקה לפי שאין הגורל עושה קנין כלל כי אם בירור חלוקה. וברשב"ם פליג וס"ל דגורל עביד קנין ומי שעלה חלקו בגורל זכה והרי הוא שלו וכשיטת הרמב"ם (ועיין בחי' הגר"ח על אתר שהאריך בזה).

ומכל הנ"ל עולה דג' שיטות הן בגדר קנין הגורל בחלוקת השותפות והנחלה. א. שיטת הרא"ש דאין בגורל ולא בהנאה משום קנין אלא בירור ולא קנה עד שיקנה בגדרי הקנינים. ב. שיטת הרשב"ם דגורל במקום קנין עומד וענין ההנאה משום סמיכות דעת הוא וכאורים ותומים. ג. שיטת הרמב"ם דבההיא הנאה דקא צייתי אהדדי גמרי ומקני זל"ז על ידי הגורל.

ועוד מצינו בדברי אחד מן הקדמונים (שו"ת מהר"י ברונא סי' קכ"ח – ק"ל) דנקט להלכה דאין תוקף כלל בגורלות לקנין ואף לא לביורור, דלמסנכת הסוגיא דב"ב לא מהני חלוקת גורל אלא משום דבההיא הנאה גמר ומקני, עי"ש.

ועיין שו"ע חו"מ סי' קע"ג ס"ב שהמחבר העתיק את לשון הרמב"ם להלכה, אך בשבות יעקב ח"ג סי' קס"ב שכתב לדייק מדברי הרמ"א שם דהאי הלכתא ספיקא דדינא הוא אי גורל עביד קנין, ולהכי אם רצו לחזור בהם אין מוצאין מידם ואזלינן בתר חזקת מרא קמא.

ובכסף הקדשים (שם) נקט דהיכא דנהוג לחלוק עפ"י הגורל אפשר דדינו כסיטומתא, הכל כמנהג המקום. ועיין בב"ח שם שכתב בדעת הרא"ש דשאני גורל דחלוקת הארץ דא"צ אחריו קנין, מגורל חלוקת ירושה ונחלה שצריך אחריו קנין, ודו"ק היטב בדבריו.

ה

במהות דין הגורל

והנה יש לעיין ביסוד דין הגורל, האם כחו ותוקפו בהיות בו מעין נבואה ורוה"ק והתורה חידשה דיש בגורל לבטא השגחה פרטית, או שמא אינו אלא אמצעי סביר

הגורל בהלכה

לקבוע הכרעה מעשית כאשר שני צדדים או יותר יש לכל אחד מהם זכות שווה ואין בידיהם להגיע לידי הסכמה, וכהא דחלוקת הארץ וכהא דאחין החולקים בנחלת אבותם.

ונראה לכאורה דבשאלה זו נחלקו גדולי הדורות.

דהנה כתב בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן קס"ב, ומובא בפתחי תשובה חו"מ סימן קע"ג סק"ב) דלא מהני הגורל אלא כשבאים לחלוק בגוף הקרקע דומיא דחלוקת הארץ, אבל כשבאין האחין או השותפין לקבוע בגורל למי תינתן זכות ראשונים לבחור לו חלק בנחלה ומי יבא אחריו ואחרי אחריו, אין כל תוקף בגורל.

וכיוצא בדבר נחלקו האחרונים בהמבואר בחו"מ (סימן קנ"ד סעיף ג') דשכנים לא יפתחו חלונות זה כנגד זה, ואם שניהם באו לפתוח בבת אחת יעשו פשרה ביניהם, וכתב שם הנתיבות (סק"ו) דלא אמרו בזה שיטילו גורל ביניהם, דלא מהני הגורל אלא בחלוקת נחלה ולא בדיני שכנים.

אך לא כך כתב החזון איש (ב"ב סימן י"ב אות ג'), וז"ל:

"והנה בבאין לפתוח בב"א כל אחד בחצי ביתו, ושניהם רוצין צד צפון או צד דרום, כתב הריטב"א דמפשרין ביניהם וכמש"כ הרמ"א בסמוך, ונראה דאם אי אפשר לפשר ביניהם, מטילין גורל כמבואר לקמן סי' קנ"ט דזה חשיבא כחלוקה ולעולם בחלוקת היורשין והשותפין כשקובעין ב' חלקים שוין בשמותן, וכל אחד רוצה באחד מן החלקים מטילין גורל".

הרי לן דפשיטא ליה דאף כאשר לא מדובר בחלוקת רכוש ובקנין יש תוקף בגורל כל שמדובר בשני צדדים בעלי זכויות שוות, ולא כדברי השבו"י והנתיבות.

ולכאורה נחלקו בשתי הדרכים הנ"ל, דאם נקטינן דתוקף הגורל מעין רוה"ק ואורים ותומים, חידוש הוא ואין לך בו אלא חידוש ובעינן ביה דומיא דחלוקת הארץ, וכשיטת השבות יעקב והנתיבות, אבל אם כל עיקרו אינו אלא הנהגה מקובלת בין אדם לחבירו כשאין שורת הדין ומדת המשפט נוטה לזה או לזה, מסתבר כדברי החזו"א.

הגורל בהלכה

ו

גורל בדיני נפשות

והנה מצינו בספר יונה דכאשר הים סער והספינה חשבה להישבר והנביא יונה מבקש ממלחי הספינה שיטילוהו הימה הטילו גורלות והטילו אותו לים.

ובספר חסידים (אות תרע"ט) כתב דכך הלכה גם לדורות דיורדי הים שעמד עליהם נחשול לטובעם יטילו גורל ומי אשר יפול עליו הגורל שלש פעמים ישאווהו ויטילוהו הימה.

ולכאורה צ"ע מנ"ל דיש יותר תוקף בגורל ג"פ, ואף שכבר כתב המלבי"ם (יונה א' ז') לדייק מלשון הפסוק שהטילו גורלות דלא סגי בגורל אחד עדיין צ"ע דהלא מיעוט רבים שנים.

ונראה דרק אם נפל הגורל על אותו האדם שלש פעמים סמכין על חזקת שלש פעמים. דהלא נחלקו רבי ורשב"ג ביבמות (ס"ד ע"ב) אם בתרי זימנין הוי חזקה או רק בתלת זימני ואזלינן לחומרא ומשו"כ נקטינן דלגבי ממון אין השור נעשה מועד אלא בג' פעמים אבל בתינוק שמתו אחיו מחמת מילה או בקטלנית חיישינן גם בשתי פעמים, עי"ש. ונראה לפי"ז דלגבי שאלה זו אם יטילו אדם למותו פסקינן לחומרא דרק בתלת זימני הוי חזקה, ודו"ק.

אך הספר חסידים סתר דבריו דבאות תש"א כתב:

"בני אדם שבספינה והיה רוח סערה אין רשאים להפיל גורלות שאם יפול על אחד מהם צריך להטילו בים אין זה לעשות כאשר עשו ליונה בן אמיתי..."

ודברי החסיד נראין כסותרין אלה את אלה.

ולכאורה היה נראה לחלק, בין סערה טבעית שבים דבהכי מיירי באות תש"א, ובו כתב דאין להטיל גורלות שאין דוחין נפש מפני נפש, ואף לגבי סיעה של בנ"א שאמרו להם תנו לנו אחד ונהרגנו ואם לא נהרוג את כולם דאין נותנים להם כמבואר בירושלמי (פ"ח מתרומות), ובין מצב שהים שליו ושאנן וכל הספינות שטות להן

הגורל בהלכה

בשלוה, ורק מסביב לספינה זו הים סוער ורק ספינה זו בסכנת טביעה, הרי רואים בעליל שמן השמים הוא ומה יצא הדבר, ובכה"ג יש לסמוך על הגורל.

ואכן זה לשון החסיד (בסימן תרע"ט):

"בני אדם שעוברים בים ועמדה עליהם רוח סערה לשבר הספינה או להטביעה בים ושאר הספינות עוברות בשלום בידוע שיש בספינה מי שחייב ורשאים להפיל גורלות..."

הרי שהדגיש דרך אם שאר הספינות עוברות בשלום ורק ספינה זו מטולטלת בסערה בידוע שיש בה מי שחייב ורשאים המה משום כך להטיל גורל לדעת מי הוא זה ואי זה הוא, ואכן כך כתב רש"י ביונה (פ"א ז):

"לכו ונפילה גורלות - רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלחם משתברת".

ויתירא מזו מצאנו בפרקי דר"א (פ"י):

"לא קבלו האנשים להפיל את יונה אל הים, והפילו גורלות עליהם, ויפל הגורל על יונה, שנאמר ויפלו גורלות ויפול וגו', מה עשו נטלו את הכלים שבאניה והשליכו אותם אל הים להקל מעליהם, ולא הועיל מאומה. רצו לחתר ביבשה ולא יכלו, מה עשו, נטלו את יונה ועמדו על ירכתי הספינה, ואמרו אלהי עולם ה' אל תתן עלינו דם נקי, שאין אנו יודעין מה טיבו של האיש הזה, אמר להם בשבילי הצרה הזאת עליכם, שאוני והטילני אל הים. מיד נטלוהו והטילוהו עד ארכובותיו, ועמד הים מזעפו. לקחו אותו אצלם, והים סוער עליהם, הטילוהו עד טבורו והים עמד מזעפו, והעלו אותו אצלם והים הולך וסוער עליהם. הטילוהו עד צוארו ועמד הים מזעפו, ועוד העלו אותו אצלן והים הולך וסוער עליהם, הטילוהו כלו ומיד עמד הים מזעפו".

ולפי"ז נראה דאין ללמוד מזה דמהני הגורל בדיני נפשות או שאר סוגיות ההלכה.

וגם בכנסת הגדולה (חו"מ סימן קע"ג הגב"י אות ג') הביא את דברי הספר חסידים (אות תרע"ט) ותמה עליו דלא מצינו דין גורל אלא בממונות ולא בעניני נפשות, ואין ללמוד מהא דיונה שגויים ועובדי עבו"ז היו, עי"ש. (ובלא"ה נתבאר לעיל מטעם אחר דאין ללמוד מהא דיונה, ואכמ"ל).

הגורל בהלכה

והנה ביו"ד (סימן קנ"ז ס"א) הביא הרמ"א את דברי הירושלמי (תרומות פ"ח) דסיעה של בני אדם שאמרו להם הגויים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואי לא נהרוג את כולכם, אפילו כולם נהרגים לא ימסרו נפש אחת מישראל. וכתב שם הפתחי תשובה (ס"ק י"ג) בשם תפארת למשה דמ"מ ע"י גורל מותר להם למסור אחד מהם וכמעשה דיונה בן אמיתי.

והחזו"א (יו"ד סימן ט' אות ט"ו) דחה דבריו וכתב שאין ללמוד ממעשה דיונה שע"י הגורל נתברר בשל מי הסער הזה, ועוד דיונה היה נביא ואמר הטלוני הימה, ואין ללמוד ממנו לפסוק דיני נפשות ע"י גורל.

אך מ"מ כתב החזו"א שאם יסכימו כל אנשי הסיעה להטיל גורל ומי שהגורל יפול עליו ימסור את נפשו להציל כל השאר הרשות בידו, דהלא אף ללא גורל זכות היחיד למסור את נפשו על מנת להציל את הרבים וכמעשה דפפוס ולוליינוס הרוגי לוד (תענית י"ז), עי"ש.

ועיין עוד מה שאמרו (סנהדרין מ"ג ע"ב) "בשעה שאמר הקב"ה ליהושע חטא ישראל אמר לפניו רבש"ע מי חטא, אמר לפניו הפל גורלות, הלך והפיל גורלות ונפל הגורל על עכן, אמר לו יהושע, בגורל אתה בא עלי, אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אתם אם אני מפיל עליהם גורל על אחד מכם הוא נופל, אמרו לו בבקשה ממך, אל תוציא לעז על הגורלות שעתידה ארץ ישראל שתתחלק בגורל שנאמר 'אך בגורל יחלק את הארץ'".

אך גם מזה אין ללמוד דמהני הגורל בדיני נפשות, דשאני התם שהיה עפ"י הגבורה והוראת שעה ולא לדורות.

ז

בענין כשרות הגורל

בשו"ת חות יאיר (סימן ס"א) דן בי"ב אנשים שהחליטו להטיל גורל מי יזכה בגביע כסף. עמדו כתבו י"ב פתקאות על שם שנים עשר המשתתפים והונחו בקערה אחת. בקערה השניה הונחו י"א פתקאות ריקות ופתקא אחד שעליה כתבו מזל טוב, ונער אחד העלה פתק מקערה זו ופתק מקערה השניה ונקבע על ידם דאותו אדם שיעלה שמו עם פתקא שכתוב בו מזל טוב יזכה בגביע.

הגורל בהלכה

כאשר עשו את הגורל והנער העלה את הגורל השני זכה פלוני בפתקא דמזל טוב וזכה לו. לאחר מכן הלך אחד מאלה שלא זכו ובדק את הגורלות שנשארו ומצא שבין הפתקאות שנשארו יש עוד אחד שכתוב עליו מזל טוב, ומשו"כ ערער על תוצאות הגורל.

לאחר שעשו את הגורל שנית ואדם אחר זכה, חזר אחד מהם ופשפש ומצא שנכנסו לגורל רק י"א פתקאות מתוך י"ב המשתתפים ושמו של אחד נשמט ולא נכנס לגורל. אמנם מי שזכה הגיע להסכם עם פלוני ששמו נשמט והציע לו פיצוי על מנת שיקבל את תוצאות הגורל ולא יערער עליהם, ואכן זה ויתר על זכותו.

ופסק החות יאיר שאין בהסכמתו כלום והגורל בטל מעיקרא כיון שלא נעשה כדת וכדין, ובביאור הדברים כתב:

"אף על פי שאין טעם ושום סברא ומקום לערער שום אחד מהם מצד השכל... מפני שקרוב הדבר שאם הגורל כהוגן ידבק בו השגחה עליונה כמ"ש הבה תמים מושא"כ אם הגורל מקולקל אין מבוא לומר שמי שזכה מאת ה' היתה זאת".

אמנם לענ"ד נראה שמסקנא זו נכונה גם אם נפרש אם כל תוקף הגורל ככלי בעלמא להכרעה באופן מעשי, דכל שלא נעשה כראוי וכיאות ללא מושא פנים וצד כלשהו של רמאות וקנוניא בטל כל תוקפו ומהותו, וזה פשוט וברור בסברא.

ח

גורל בענייני המצוות

והנה כתב המגן אברהם (סימן קל"ב סק"ב) דאם שנים הם החייבים באמירת קדיש, ובימיהם נהגו שרק אחד אומר, וכך הוא מנהג קהילות יוצאי אשכנז, יטילו גורל ביניהם מי יזכה לומר קדיש.

ועוד מצינו גורל במה שאינו מדיני ממונות אלא בענין המצוות וקיומם, והוא מש"כ בשערי תשובה (או"ח סימן תפ"ב סק"ב) לגבי שנים המהלכים בדרך ויש ביניהם כזית אחד של מצה, מי יזכה לאכלו, ובשאלה זו דנו בשו"ת בית יהודה (סימן נ"ח) ועוד אחרונים, והשע"ת כתב שיטליו גורל מי יזכה לקיים מצוה זו.

הגורל בהלכה

ואבוהון דכולהו מה שמבואר במסכת יומא (י"ד ע"ב) דבמקדש הטילו פייסות מי יזכה בתרומת הדשן ועוד פייסות שהיו במקדש. הרי לן מכלל זה דלא רק בחלוקת רכוש הטילו גורלות, אלא אף בכל ענין שלרבים יש בו זכות שוה, אבל רק אחד יכול לזכות בו בפועל, שמכריעים בו ע"י גורל.

והנה חידש שם המג"א דאם עשו גורל בין חמשה אנשים בענין אמירת קדיש ושנים מהם עם אותו שם והגורל יצא על שמם, שאין עושין גורל חדש בין שני אלה בלבד אלא מפילים גורל חדש בין כל החמשה, דכיון שהגורל הראשון לא היה ראוי ומתוקן לגמרי כאילו לא היה, ואין גורל לחצאין.

והמג"א הביא ראיה מהמבואר (ביומא כ"ב ע"א) דהכהנים היו רצים ועולים בכבש כדי לתרום את הדשן וכל הקודם לד' אמות זכה ואם נכנסו שנים כאחד לד' אמות אומר הממונה לכולם "הצביעו" ולא רק לאותם השנים, עי"ש.

אך יש מגדולי האחרונים שדחו את ראיית המג"א, ובשו"ת מעיל צדקה (סימן י') וכן בשו"ת שבות יעקב (או"ח חלק ג' סימן כ"ד) כתבו דשאני התם דהאחרים לא נדחו ע"י הגורל אלא ע"י שרצו יותר מהר מהם, וכיון ששנים אלה לא זכו ע"י הריצה שהרי נכנסו כאחד לד' אמות א"כ בטלה הריצה וכשבאים להצביע כולם שוים בגורל, משא"כ בשאלה לגבי הקדיש דשלושת האחרים כבר נדחו ע"י גורל, מהי"ת לאפשר להם לזכות ע"י גורל חדש.

וכעין שאלה זו דן בשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ב סימן כ"ו) בשותפים שקנו ביחד כמה אתרוגים ומצאו ביניהם אתרוג אחד מהודר ביותר, ושנים ששמותיהם שוים היו ביניהם, ועשו גורל ביניהם מי יזכה באתרוג זה, ויצא בגורל שם זה, ונסתפקו אם יגרילו מחדש בין שנים אלה בלבד או שכולם ישתתפו שוב בגורל, וכתב לתלות שאלה זו במה שנחלקו המג"א וברי פלוגתיה, ושוב כתב לפלפל דאפשר דדיני ממונות שאני ולכו"ע יגרילו מחדש בין כולם, ואכמ"ל.

ט

שו"ת בענין קנין גורל

מעשה בא לידינו בסוחר עתיקות ששלח חבירו, אף הוא סוחר עתיקות, לבדוק ספר עתיק וישן ולנסות לקנותו ממי שהספר היה ברשותו. לאחר הרכישה התגלעו

הגורל בהלכה

חילוקי דעות בין שני הסוחרים השליח ומשלחו למי הספר שייד, המשלח טוען שהוא זה שהודיע לשליחו על קיום הספר וביקשו לקנות לו. כאשר השליח טוען שהוא היה רשאי לקנותו לעצמו וכן עשה.

כדי למנוע ריב ומדון הסכימו ביניהם להטיל גורל ומי שיזכה בגורל הוא זה שיזכה בספר. לאחר שהטילו את הגורל חזר בו מי שהפסיד וטוען דכיון שלא קיבלו קנין אין הגורל מחייב.

ונחזי אנן בפתרון שאלה זו.

הנה מבואר בב"ב (ק"ו ע"ב) דאחין שחלקו קנו בגורל וכיון שזכה אחד מהם קנו כולם. וכבר הבאתי לעיל (אות ג') מה שנחלקו הראשונים בביאור מה שאמרו "כיון שעלה גורל של אחד קנו כולם" דאיך קנו אלה שעדיין לא נקבע חלקם ע"י גורל. ונאמרו בזה ג' דרכים כמבואר שם, אך מ"מ כו"ע מודי דמי שזכה בגורל אהני ליה זכה בחלקו.

אך לא מצינו זכיה ע"י גורל אלא באחין שחלקו, ובשותפין שחלקו (עיין חשן משפט סימן קע"ג) וכעין חלוקת ארץ ישראל דמיניה ילפינן, אך לא מצינו זכיה בגורל במקח וממכר, ולכאורה נראה דכיון דלא ידענו שגורל מהני אלא מחלוקת ארץ ישראל אין לנו אלא בחלוקה ולא בקנין מחודש. וכיון דבני"ד מדובר בקנין ולא בחלוקה לכאורה פשוט דאין תוקף בגורל.

וכבר כתב הגר"ח בפ"ב משכנים לבאר דשאני חלוקה מקנין, דלמ"ד יש ברירה והאחין שחלקו יורשים הם אין צריך אלא בירור ומשו"כ מהני הגורל לברר חלקו של כל אחד ואחד, אך אף למ"ד אין ברירה ולקוחות הם, מ"מ שאני חלוקה מקנין דעלמא ובחלוקה מהני גורל עי"ש.

ונראה להוסיף בביאור הדברים דבחלוקה לא בעינן קנין גמור דאף קודם הקנין יש לכל אחד ואחד קנין מסויים וקנין זה פושט צורה ולובש צורה ובמקום קנין משותף לכולם זוכה כל אחד בחלק מוגדר ומסויים וזה גדר החלוקה ובה ניתנה הלכה דמהני גורל ולא בקנין שבו יש להוציא מרשות פלוני ולהכניס לרשות אלמוני וכבר כתב כן בנמוקי יוסף שם בב"ב עי"ש.

הגורל בהלכה

וראיתי בשו"ת בית שלמה (חשן משפט סימן מ"ט) שדן בשאלה בשני אחים שירשו מאביהן ס"ת ישן ויקר שהיה ברשותו של הרה"ק מהר"ם מפשעווארסק זצ"ל וכל אחד מהם רצה לזכות בו, והסכימו ביניהם להטיל גורל ומי שיזכה בגורל יפצה את אחיו בפיצוי כספי ולאחר שזכה בו שמעון ערער ראובן לומר דלא מהני גורל.

וכתב הבית שלמה לדבר פשוט דלא מהני גורל אלא בחלוקת נחלה או בחלוקת שותפות ולא במקום שצריך קנין, ודייק כן מדברי הרשב"ם ע"ש.

אך באמת נראה לכאורה דשאלה זו שנויה במחלוקת דהנה נחלקו הראשונים אם הגורל עושה קנין או שמא אין הגורל אלא בירור בלבד ולאחר שזכה בגורל צריך שוב לקנות בקנין חזקה, לדעת הרמב"ם (הל' שכנים פ"ב הי"א) והרשב"ם נגמר הקנין ע"י גורל בלבד, ולדעת הרא"ש (שו"ת כלל צ"ח סימן ב') והראב"ד אין הגורל עושה קנין, כמבואר לעיל.

אמנם אף שהרמב"ם והרשב"ם נקטו שניהם דגורל עושה קנין, שתי שיטות שונות להם ושני פנים הן. לדעת הרשב"ם ילפינן מחלוקת א"י דגורל מהני, אך הרמב"ם כתב להדיא דגורל מהני משום דבההיא הנאה דצייתי להדדי גמרו ומקנו וז"ל שם (פ"ב הי"א) "האחין שחלקו ועשו ביניהם גורל כיון שעלה גורל לאחד מהן קנו כולן בהנייה שנעשית להם ששמעו זה מזה לדבר שהסכימו עליו גמר כל אחד מהן ומקנה לחבירו".

ושורש המחלוקת בשתי גירסאות ושני פירושים שונים שיש בסוגית הגמ' בב"ב דלגירסת הרשב"ם לא אמרו אלא אמר רב אשי בההוא הנאה דקא צייתי אהדדי, והרשב"ם ביאר לשיטתו דכשם שהאורים ותומים בחלוקת א"י נועדו רק להשקיט מדון ולהסיר תרעומת בראות כל ישראל שהגורל מכוון לרוח הקודש שבאו"ת כך האחין שחלקו אף שאין לנו או"ת בההוא הנאה גמרו ומקנו בדעת שלימה ואין חשש ריגון ופקפוק, אך יש מן הראשונים שגרסו אלא א"ר אשי, ולשיטתם באמת חזרו בהם ממה דהוי אמינא ללמוד את תוקף הגורל מחלוקת א"י דשאני התם שהיה עפ"י אורים ותומים אלא א"ר אשי דמטעם אחר מהני גורל משום דבההיא הנאה גמרו ומקנו, וברור דגם הרמב"ם פירש כן וכנראה שגם לפניו היה גירסא זו.

ועיין בריטב"א בב"ב שם שכתב:

הגורל בהלכה

"אלא א"ר אשי בההיא הנאה, פירוש והנאה ככסף ומורי נר"ו אומר שאין דין גורל אלא בקרקעות דגורל מדין כסף הוא ובקרקעות, וברשב"ם פירש שכן הדין במטלטלין דבההיא הנאה חשיב כאילו משך, וכן דעת התוס'".

וכ"כ הנמוק"י בדעת רש"י והרשב"ם דבההיא הנאה הוי נמי כאילו משך עי"ש. הרי לן להדיא בריטב"א דכח הקנין שבגורל משום הנאה היא אלא שנחלקו אם מדין כסף הוא ולא מהני אלא בקרקעות או דהוי נמי כאילו משך דמהני גם במטלטלין, ועיין גם במהר"י מיגש דגרים נמי אלא, וכ"ה בנמוק"י כמבואר.

ועיין עוד בב"ח סימן תע"ג שכתב לבאר שיטת הרא"ש הנ"ל דאין הגורל עושה קנין דהוי נמי משום דגרים "אלא א"ר אשי" וכיון דלא ילפינן מחלוקת הארץ אין לנו ראיה דמהני לקנין ואין לנו בחידושו של רב אשי דמהני משום בההיא הנאה אלא לענין בירור החלקים בלבד עי"ש.

ומ"מ נראה לכאורה דאף שצודק הבית שלמה אליבא דהרשב"ם דכיון דילפינן מחלוקת א"י אין לך בו אלא חידושו כנ"ל, אבל לפי כל הראשונים שגרסו אלא א"ר אשי ונקטו דכל תוקף הגורל משום בההיא הנאה היא, אין לחלק בין קנין לחלוקה דהלא במרחבי הש"ס מצינו דגם בקנין מהני בההיא הנאה, כמבואר בגיטין י"ד, בקידושין ט' ע"ב (ועיין מה שנתבאר בזה באריכות במנחת אשר לב"ב סימן מ"ו ובמנחת אשר ויקרא סימן נ"ו).

ותימה לכאורה על הגאון האדיר בעל הבית שלמה שהיה מרא דכולא תלמודא שהעלים עיניו מדברי הרמב"ם והראשונים.

אמנם באמת נראה שהלכה כמותו ולא מטעמיה אלא מטעם אחר, דהנה לא מצינו בשום מקום שעצם הסכמת בנ"א בעצה אחת יש בה הנאה יתירה עד שלא יצטרכו לעשות מעשה קנין. והלא לכאורה בטלה תורת הקנינים דלעולם הקונה והמקנה הגיעו לעמק השווה והסכימו בדעה אחת על המקח ולמה לא נימא בההיא הנאה דקא צייתו אהדדי גמרו ומקנו.

אלא נראה פשוט דלא אמרו כן אלא בשותפין שחלקו בלבד, ומשום שמשעה שגמרו בלבם לחלוק ולפרק את השותפות אין רצונם להתעכב והריב שכיח בשותפין ובפרט כאשר החליטו לחלוק, ולא בכדי תיקנו חז"ל שבועת השותפין ומשו"כ אמרו

הגורל בהלכה

דכאשר הסכימו ביניהם לחלוק בגורל ולא להתעכב בדינא ודיינא יש בזה הנאה יתירה, וכך למדתי מתוך דברי הרשב"ם והנמוק"י, דהרשב"ם כתב שם "דבההיא הנאה דצייתי להדדי ונשמעין זל"ז לחלוק בגורל כדי שיטול כל אחד חלקו בפני עצמו דאינן חפצים עוד בשותפות הלכך אין רוצין שיהא עוד עיכוב בדבר וגמרו ומקנו אהדדי" וגם הנמוק"י כתב כעין דבריו.

אמנם אפשר דבנידון של הבית שלמה באמת מהני חלוקה דהלא ס"ת זה ירושה היה להם ואף שלפי ההסכם שביניהם מי שהגורל יעלה לזכות יזכה בכולו וישלם לאחיו, מ"מ הוי כעין חלוקת נחלה דמ"מ יורשים הם וירושה היא זו (כן נראה לכאורה ועדיין צ"ע), אבל בנידון דידן שמעולם לא היו שותפין הוי כמקח וממכר ממש, וממ"נ לא מהני ביה גורל, לשיטת הרשב"ם משום דלא מהני גורל אלא בחלוקה ולא בקנין, ולשיטת הרימ"ג והרמב"ם וסייעתו משום דרק בחלוקת השותפין אמרו דבההיא הנאה גמרו ומקנו ולא במקח וממכר.

אך כבר הבאנו לעיל ממקורות רבים שבהם השתמשו בגורל אף בכל ענין שבהם יש צורך להכריע בין זל"ז ואין בידינו קנה מדה בתורת המשפט להכריע למי ליתן וה"ה בני"ד.

וע"ע בכסף הקדשים (חו"מ סי' קע"ג) שנסתפק אם מהני הגורל מדין סיטומתא, עי"ש.

,

ובביאור מה שנחלקו שתי הדעות שהובאו בריטב"א אם מהני הגורל בקרקע בלבד ומשום כסף או אף במטלטלי כאילו משך נראה לפי מה שכתבתי במנח"א שם בב"ב ובויקרא, דהנה יש להאריך טובא אם במקום הנאה לא צריך קנין או שמא חשיבא הנאה זו כקנין, ובקוצר אמרים נבאר הנלענ"ד בזה, והוא, דהיכא דתרוויהו מתהנו כבני"ד דתרוויהו צייתי אהדדי, אזי לא בעינן קנין ודי בזאת ההנאה להחיל חלות הקנין וחלוקת הנחלה, אולם כשאין הנאה לשניהם אלא לאחד מהם חשיבא זאת ההנאה כקנין, לפי שהנאת הקבלה קני כממון [כדאיתא בקידושין ז' ע"א "הכא באדם חשוב עסקינן דבההיא הנאה דקא מקבל מתנה מיניה גמרה ומקניא ליה נפשה"] והוי כמי שנתן ממון לחבירו בעבור זה החפץ.

הגורל בהלכה

והכי מוכח להדיא מדברי התוס' (כתובות ק"ב ע"א) דאייתו לשיטת ר"ת דיש ולא בעינן מעשה קנין ואעפ"כ תחול חלות הבעלות, וכהא דאמר רב גידל אמר רב "כמה אתה נותן לבנד כך וכך, וכמה אתה נותן לבתך כך וכך, עמדו וקדשו קנו, "הן הן הדברים הנקנין באמירה" הרי לן דהיכא דאיכא גמירות דעת לא בעינן קנין. וכן מוכח מפשטות לישנא דרב גידל דלא בעינן מעשה קנין "והן הן הדברים הנקנין באמירה".

והנה לדברי ר"ת האיך נפרש אמרם בקידושין דסגי בהנאת קבלת אדם חשוב לקידושי איתתא, הא ליכא למימר דסגי בהנאת קבלה בלחוד, לפי שבקידושי אשה דין הוא דאינה נקנית אלא בכסף שטר וביאה ולא בסיטומתא בעלמא. והאיך תתקדש האשה בהנאה גרידא, ע"כ דחשיבא זאת ההנאה כממון והוה כמי שקידש בכסף. ומעתה יקשה, דמאי שנא הכא בהלכתא דרב גידל דלא חשבינן ליה לההיא הנאה ככסף אלא כהנאה בעלמא. ולפמש"כ אתי שפיר, דהיכא דחד נותן לחבריה ממון מתחייב אידך על נתינת תמורת הממון והוא מהות קנין כסף, אולם היכא דתרוויהו מתהנו ואין האחד 'נותן' או 'מקבל' יתר על חבריה, שוב לא נתחייב חד מיניהו על נתינת תמורת הנאתו והן הן הדברים הנקנין באמירה.

ובחלוקת הנחלה וכל כה"ג, אין ענין ההנאה בנתינה ושעבוד דחד לחבריה, אלא דהחולקים כולם חשיבי כמי שנהנו זה את זה ושוב אינן זקוקים לקנין כלשהו ובההיא הנאה גופא גמרו ומקנו זה לזה ובהכי סגי. וזה שיטת רש"י והרשב"ם דמהני אף במטלטלי.

אך כבר כתבתי שם בד"א לחלק בין הא דרב גידל לכל שאר המקורות דברב גידל אין הם נותנים הנאה זה לזה אלא שניהם נהנים הנאה עקיפה מעצם העובדא שהם מחתנים את צאציהם ולכן אין כאן קנין כסף דלא נהנו זה מזה ולא נתנו זל"ז מאומה, אך בשותפין שחלקו אכן נהנו זמ"ז במה דצייתו אהדדי וזה שיטת הריטב"א דמהני מדין כסף ולא מהני אלא בקרקע, ודו"ק כי קצרת.

וזאת תורת הקנאות

"פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי, לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום, והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונה עולם תחת אשר קנא לאלקיו וכפר על בני ישראל" (כ"ה י"א – י"ג).

"אמר רבי שמעון בן לקיש פנחס הוא אליהו, א"ל הקב"ה אתה נתת שלום בין ישראל ובני בעולם הזה אף לעתיד לבוא אתה הוא שעתידי ליתן שלום ביני לבין בני שנאמר (מלאכי ג') 'הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ד' וגו' והשיב לב אבות על בנים.' ר' אלעזר אומר הסב הקב"ה שמו של פנחס בשמו של אליהו ז"ל מתושבי גלעד מלמד שעשה תשובת ישראל בהר גלעד שנאמר 'הנני נותן לו את בריתי' 'בריתי היתה איתו החיים והשלום' ונתן לו חיי העולם הזה וחיי העולם הבא ונתן לו שכר טוב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם."

הנה אמרו חז"ל "ויעמוד פנחס ויפלל אמר רבי אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל, מלמד כביכול שעשה פלילות עם קונו, ביקשו מלאכי השרת לדוחפו, אמר להן: הניחו לו, קנאי בן קנאי הוא, משיב חימה בן משיב חימה הוא" (סנהדרין פ"ב ע"ב).

וצריך ביאור למה ביקשו מלאכי השרת לדוחפו, וכי לא ידעו הלכה זו דהבועל ארמית קנאים פוגעים בו. ונראה ביאור הדברים, דבאמת לא ניתנה רשות לקנאי לקנא קנאת ה' אלא א"כ זכה וטהורה היא כונתו כעצם השמים לטוהר, אם יש בלבו שמץ כעס ורוגז לא ניתנה לו רשות לפגוע בנפש זולתו, ורק כאשר קנאותו כל כולה על מדת הרחמים עומדת רשאי הוא לקנא קנאת ה' צבאות, וזה שכתב רש"י בסנהדרין (פ"א ע"ב) "קנאים בני אדם הכשרין המתקנאין קנאתו של מקום". פנחס בבואו לקנא קנאת ה' כונה כפולה יש בלבו, לא רק קנאת ה'

וזאת תורת הקנאות

הבוערת בנפשו אלא גם משיב חמה הוא וכוונתו לכפר על בני ישראל
"ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי".

הדברים, הלא המה ברורים בדברי אדוננו הר"ן בחידושיו שם:

"וירא פנחס בן אלעזר, מה ראה אמר רב ראה מעשה
ונזכר הלכה, אמר לו אחי אבי אבא, לא כך לימדתני
ברדתך מהר סיני, הבועל את כותית קנאין פוגעין בו, אמר
לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא" (שם פ"ב ע"א).
"יש שואלין, היאך אמר משה כך לפנחס שילך ויהרוג, והא
אמרינן שאם בא לימלך אין מורין לו, והתשובה שמועה לא
הורה לו ופנחס לא נמלך בו, אלא שהוא הזכיר שמועתו
בפני משה והוא השיב לו אם לעשות בו דין לא אמרת
כלום, ואם לקנא בו עד שאתה אומר לאחרים אמור
לעצמך, שאין לך ראוי ממך" (ר"ן שם).

לא לידע דין ומשפט בא פנחס וניגש אל משה, כי אם לברר ולחקור
בלשכת הגזית אצל מי שנשלמו בו מעלות המידות כולם, האמנם ראוי
הוא לבוא במשפט ולנקום נקמת ה', מבקש פנחס חותם אמת כי אכן
קנאתו קנאת אמת, ומשהשיבו משה כי ראוי הוא, או אז טיהר
בסילודין במעטה קנאה, ויקרב אל הקבה...

ויעמוד פנחס ויפלל, שיהא זה המעש ראוי ויעלה לרצון, מתוך תום
וטוהר, בלתי לה' לבדו.

מלאכי השרת אינם בוחנים כליות ולב, חששו הם שפנחס בעל חימה
הוא, עד שהעיד עליו יודע תעלומות אמנם קנאי בן קנאי הוא, אבל גם
משיב חימה בן משיב חימה, ובלב מלא רחמים בא לקנא קנאת ה'
צבאות.

מעתה נבין אל נכון מאמרם בבא בתרא קט ע"ב וכעין זה במדרש
רבה (במדבר רבה כ"א ב'):

"את מוצא בשעה שנדקר זמרי עמדו השבטים עליו

וזאת תורת הקנאות

ואמרו ראיתם בן פוטיאל זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים הרג נשיא שבט מישראל, לפיכך בא הכתוב ליחסו, פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, לכך אמר הנני נותן לו את בריתי שלום".

והדברים תמוהים על פניהם וכי דברי הבל ורעות רוח דיברו השבטים, אבות אכלו בוסר ושיני בנים תכהנה, וכי מה ענין פנחס הקנאי אצל אבי אמו שפיטם עגלים לעבו"ז.

אלא שטענו השבטים על פנחס ופקפקו בטוהר קנאתו, והלא אבי אמו פיטם עגלים לעבו"ז וכבר אמרו חז"ל (שבת ק"ה ע"ב) שהשובר כלים בחמתו כאילו עובד עבו"ז הוא, וכן אמרו בזוהר (בראשית כ"ז ע"ב) "כל הכועס כאילו עובד עבו"ז" הרי שהכעס והעבו"ז כרוכים יחד מן השמים, וכנראה שפנחס ירש תכונת הכעס והחימה מאבי אמו שהיה מקריב עגלים לעבודה זרה ולא מתוך רחמים וחמלה קנא פנחס קנאת ה' אלא מתוך חימה ורוגז.

לפיכך בא הכתוב ליחסו אחר אהרן, העיד עליו יודע תעלומות הבוחן לבבות, שאכן דבקו בו תכונות אבי זקינו, אבל לא זה שפיטם עגלים, אלא זה האוהב שלום ורודף שלום, האוהב את הבריות ומקרבן לתורה, בא הכתוב ויחסו אחר אהרן. באלו המידות קנא לשם אלקיו והרג נשיא בעמיו. לא קנא פנחס אלא במדת השלום, ובדין הוא שיטול שכרו.

"בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי, לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום" אמר רבי שמעון בן לקיש פנחס הוא אליהו, א"ל הקב"ה אתה נתת שלום בין ישראל ובניי בעולם הזה אף לעתיד לבוא אתה הוא שעתיד ליתן שלום ביני לבין בני שנאמר (מלאכי ג') 'הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו' והשיב לב אבות על בנים" (ילקו"ש רמז תשע"א).

ונראה לפי דרכנו בביאור מאמר סתום. הנה שנינו בברכות (כ' ע"א):

"א"ל רב פפא לאביי מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו
ניסא ומאי שנא אנן דלא אתרחיש לן ניסא אי משום תנויי
בשני דרב יהודה כולי תנויי בנייקין הוה ואנן קא מתנינן
שיתא סדרי וכי הוי מטי רב יהודה בעוקצין האשה
שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן
טהורים אמר הוויות דרב ושמואל קחזינן הכא ואנן קא
מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא ואילו רב יהודה כי הוה
שליף חד מסאנא אתי מטר ואנן קא מצערינן נפשין ומצוח
קא צוחינן ולית דמשגח בן אמר ליה קמאי הוו קא מסרי
נפשיהו אקדושת השם אנן לא מסרינן נפשין אקדושת
השם כי הא דרב אדא בר אהבה חזייה לההיא כותית דהות
לבישא כרבלתא בשוקא סבר דבת ישראל היא קם קרעיה
מינה אגלאי מילתא דכותית היא שיימוה בארבע מאה זוזא
א"ל מה שמך אמרה ליה מתון אמר לה מתון מתון ארבע
מאה זוזי שויא".

ולכאורה יפלא מה ענין במה ששאל ר' אדא כותית זו לשמה ומה ענין
יש בתשלום נזקיה והלא לא באו אלא להעלות על נס את מסירות
נפשו להעמיד את הדת על תילה, כאשר קרע כרבלתיא בשוקא.

ונראה לדרכנו דכל עוד לא נדע תכונות נפשו של ר' אדא ב"א, לא
נוכל להעמידו למופת של מסי"נ שמא קנאותו נובעת ממדת הדין
והכעס, אך אחרי שראינו הנהגתו כאשר נודע לו שפגע באשה נכריה
לשווא, ושאל לשמה, פייסה בדברים, ושילם לה בשופי לפנים משוה"ד,
הרי ששורש נשמתו במדת הרחמים, וגם קנאותו כולה רחמים וחמלה,
הוא הוא מן הראשונים דמסרי נפשיהו על קדושת ה'.

עתה נשכיל בביאור מאמרם, מה שצפנו בדברי חידותם:

"כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון
לבקרו, אמר לו: חנינא אחי! אי אתה יודע שאומה זו מן
השמים המליכה, שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו

וזאת תורת הקנאות

והרגה את חסידיו ואבדה את טוביו ועדין היא קיימת, ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהילות ברבים וספר תורה מונח לך בחיקך אמר לו מן השמים ירחמו! אמר לו אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו? תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש! אמר לו רבי מה אני לחיי עולם הבא? אמר לו כלום מעשה בא לידך? אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים אמר לו: "אם כן מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי" (ע"ז י"ח ע"א).

ולכאורה יפלא הלא רבי חנינא שם נפשו בכפו ומסר נפשו להרביץ תורה בישראל וכי לא די בזה כדי להביאו לחיי העולם הבא ומה תוסיף זכות הצדקה של מעות פורים לזכות העצומה של "אפילו נוטל את נפשו" למען כבוד שמו יתברך.

אלא שתמה רבי יוסי ב"ק בקנאותו של רבי חנינא, שמא קנאות יתירה היא זו שתולדתה בתכונת החימה שאינה מתחשבת בחיי הזולת וא"כ שמץ פסול יש בה, אך משנוכח לדעת תכונות נפשו הרחומה והחנונה של רבי חנינא שביטל סעודת פורים שלו ושל ביתו וחילק את כל אשר לו לעניים, מתוך אהבה וחמלה שאין להם קץ, שוב מבהיקה גם קנאותו באור יקרות של "לשם שמים". אם כן מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי. קנאות שכזו, תוך מסירות נפש עד קצה, זו קנאת אמת....

ב

"וזה שזכה פנחס ונתנה כהונה לו ולזרעו, הן כזו היא מהותה של כהונה, הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו אך גם שלוחי דידן הם" (עיין תוס' קידושין כ"ג ע"ב).

צא ולמד מה שמצינו ב' פנים אלו במשפט הכהונה:

"אם עד שלא נגמר דינו (של רוצח נפש בשגגה) מת כהן גדול ומינו אחר תחתיו ולאחר מכן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני, מנה"מ וכו' מאי הוה ליה למעבד? היה לו לבקש רחמים שיגמר דינו לזכות ולא ביקש" (מכות י"א ע"א).

הכהן ליבו בצרת אחיו לחלצם ממיצר, ולהעתיר בעדם לחיים.

ומאידך אמרו:

"ערב יום הכפורים שחרית מעמידין אותו (את הכה"ג) בשער מזרח ומעבירין לפניו פרים אלים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה. תנא אף השעירים, ותנא דידן מאי טעמא לא תנא שעירים כיון דעל חטא קאתו חלשא דעתייה, אי הכי פר נמי על חטא הוא דאתי, פר כיון דעליו ועל אחיו הכהנים הוא דאתי באחיו הכהנים אם איכא איניש דאית ביה מילתא מידע ידע ליה ומהדר ליה בתשובה" (יומא י"ח ע"א).

הכהן הגדול ליבו בצער השכינה, לכפר ולטהר את העם, שלא ימצא בהם עובר עבירה שלא שב בתשובה, לטהר ולקדש את ישראל בקדושה של מעלה.

אכן "שלוחא דרחמנא" ו"שלוחא דידן", זהו שזכה פנחס לברית כהונת עולם, יען כי הוכיח פנחס בקנאותו כי שלוחא דרחמנא ושושבינא דמלכא הוא, אך בד בבד גם שושבינא דמטרוניתא ושלוחא דידן ובקנאו את קנאתי הסיר את חרון אף ה' וקנאתו בעוברי עבירה, ובמעשהו הביא שלום לעמו והצילם מכליה ח"ו.

"פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי, לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום".

תא שמע, מהותה של קנאה, ועומק שכרה...

וזאת תורת הקנאות

"אמר רבי שמעון בן לקיש פנחס הוא אליהו, א"ל הקב"ה אתה נתת שלום בין ישראל וביני בעולם הזה אף לעתיד לבא אתה הוא שעתיד ליתן שלום ביני לבין בני שנאמר 'הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו' והשיב לב אבות על בנים" (ילקו"ש שם).

פנחס הוא אליהו, עודנו עומד ומשמש, כשלוחא דרחמנא ושלוחא דידן.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

